

Małgorzata Gębka-Wolak

Uniwersytet Mikołaja Kopernika (Toruń, Polska)

Z jakich podręczników Słowianie uczą się języka polskiego?

Uwagi na podstawie badania ankietowego

Wprowadzenie

Nauczanie języka polskiego jako obcego [dalej: jpjo] to prężnie rozwijająca się dziedzina edukacji, czego odzwierciedleniem jest m.in. systematyczne wzbogacanie zasobu materiałów dydaktycznych przeznaczonych na różne poziomy zaawansowania językowego. Listę nowszych podstawowych pomocy nauczyciela (podręczniki, zbiory ćwiczeń, słowniki) można szacować na ponad 200 pozycji, do czego dochodzą nie mniej liczne opracowania metodyczne¹. Tak szeroka oferta daje nauczycielom i uczącym się dużo korzyści. Z bogatego zestawu można wybrać materiał, z którym pracuje się najefektywniej, dobrze dostosowany do indywidualnych potrzeb nauczyciela i jego ucznia. Ponadto podręczniki można zmieniać oraz wzajemnie uzupełniać. Obok korzyści są jednak niedogodności wpływające z dezorientacji spowodowanej dużą liczbą oferowanych tytułów, skutkującą – szczególnie w wypadku nauczycieli z mniejszym stażem – przypadkowością wyboru, uleganiem modzie czy wybieraniem tytułu głównie z uwagi na jego walory handlowe, przede wszystkim cenę i możliwość zakupu. Sytuacja na rynku wydawniczym rodzi potrzebę oceny wartości merytorycznej powstających opracowań oraz badanie ich przydatności w procesie dydaktycznym, w tym praktyki w tym zakresie. O tym, które materiały faktycznie są wykorzystywane w procesie dydaktycznym, wiemy stosunkowo niewiele². Przedstawiane opracowanie ma na celu dostarczenie wstępnych informacji na ten temat. Artykuł zawiera bowiem podsumowanie pilotażowego badania ankietowego na temat podręczników współcześnie używanych do nauczania Słowian jpjo.

Poza podstawowym zadaniem, którym było ustalenie, z jakich podręczników Słowianie uczą się polskiego, ankietę miała na celu zweryfikowanie kilku szczegółowych hipotez badawczych, wyznaczonych w oparciu o dwa główne czynniki charakterystyczne dla procesu uczenia się języka polskiego przez Słowian, które jednocześnie powinny rzutować na dobór

¹ Biblioteczka lektora zamieszczona na stronie internetowej Szkoły Języka i Kultury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego zawiera 335 pozycji i systematycznie jest uzupełniana, zob. <http://www.sjikip.us.edu.pl/pl/biblioteka-lektora/spis-alfabetyczny-wg-tytulow/> [dostęp 29.10.2018].

² Badań jest mało, co jednak nie oznacza, że nie prowadzi się ich w ogóle. Zestawienie podręczników wykorzystywanych w ukraińskich szkołach sobotnich znalazło się na przykład w książce Jerzego Kowalewskiego [2017: 172-175].

materiałów dydaktycznych, w szczególności podręcznika kursowego. Chodzi tu po pierwsze o transfer ujemny (interferencję językową) z języka pierwszego, zjawisko typowe dla procesu glottodydaktycznego i – jak wiadomo – utrudniające nabycie pełnych kompetencji językowych³. Po drugie – o działanie „słowiańskiej kompetencji międzyjęzykowej”, która – jak pisze Wojciech Hofmański [2014: 10] – „wynika między innymi z funkcjonowania w językach najbliższej spokrewnionych z polszczyzną analogicznych lub wręcz identycznych morfemów leksykalnych przy towarzyszącej temu znacznej bliskości reguł gramatycznych”. To z kolei przekłada się na dość szybkie i łatwe osiąganie przez Słowian kompetencji komunikacyjnej, o czym pisała np. Barbara Ostromęcka-Frączak [2004: 30]. Polecanym w opracowaniach metodycznych sposobem na niwelowanie niekorzystnego wpływu na proces glottodydaktyczny dwu wymienionych przeciwstawnych mechanizmów, które prowadzą z kolei do tzw. pułapki komunikatywności, czyli „spowolnienia przyswajania języka ze względu na przecenianie własnej kompetencji językowej” [Ostromęcka-Frączak 2004: 31], jest stosowanie metody konfrontatywnej. B. Ostromęcka-Frączak wyjaśnia, że „Słowianie uczący się języka polskiego zestawiają i porównują jego system z językiem wcześniej przyswojonym, najczęściej ojczystym. Nauczyciel powinien im to ułatwić, pokazując podobieństwa i różnice między językami, zwłaszcza zaś, wskazując na niebezpieczeństwo interferencji.” [Ostromęcka-Frączak 2004: 30]. Metoda ta z kolei najpełniej może być stosowana w grupach jednorodnych językowo i w materiałach przeznaczonych do nauczania w takich grupach.

Biorąc pod uwagę wyżej zasygnalizowane właściwości procesu nauczania jppo w grupach słowiańskich, cele pilotażowego badania ankietowego sformułowano w postaci następujących pytań: 1) jakie podręczniki są wykorzystywane do nauczania polszczyzny w grupach słowiańskich, 2) czy rysuje się tendencja do preferowania określonych podręczników, a jeśli tak, to czy są to podręczniki przeznaczone dla odbiorcy słowiańskiego, bazujące na metodzie konfrontatywnej, 3) jakie są mocne strony stosowanych podręczników,

³ Zgodnie z definicją podaną w *Słowniku dydaktyki języków obcych* [Szulc 1994: 220] transfer językowy to „refleksyjne stosowanie uprzednio nabytych zachowań jako reakcji na podobne bodźce. [...] W nauczaniu przez warunkowanie transfer jest szczególnym przypadkiem generalizacji bodźca. Podczas nauki języka obcego nawyki uzyskane w trakcie opanowywania języka prymarnego wywierają wpływ na rodzaj wypowiedzi w języku docelowym. Działanie to może mieć zarówno skutek ujemny, jak i dodatni. Transfer ujemny przejawia się w nauce języka obcego w postaci błędów językowych, będących skutkiem różnic zachodzących pomiędzy wcześniej zautomatyzowanymi reakcjami na określone bodźce a reakcjami jeszcze nie zautomatyzowanymi. [...] Natomiast transfer dodatni umożliwia produkowanie akceptowalnych wypowiedzi w języku obcym, tam gdzie zachodzi zgodność nowych zachowań językowych z już posiadanymi. W dydaktyce języków obcych transfer ujemny określany bywa zwykle mianem interferencji językowej”.

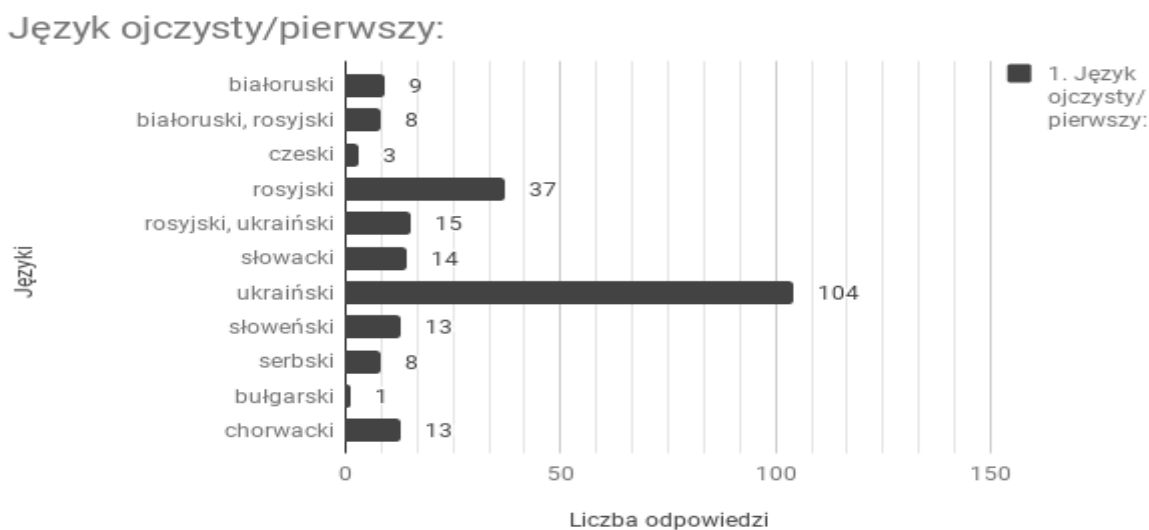
a jakie są ich słabe strony, 5) jakimi cechami powinny się wyróżniać podręczniki, z których chcieliby korzystać Słowianie uczący się języka polskiego.

Narzędziem wykorzystanym do uzyskania odpowiedzi na wymienione pytania badawcze była ankieta przygotowana z wykorzystaniem aplikacji GOOGLE FORMS i przeprowadzona on-line⁴. Link do ankiety był rozpowszechniony w Internecie m.in. za pośrednictwem mediów społecznościowych Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, Stowarzyszenia „Bristol” Polskich i Zagranicznych Nauczycieli Nauczania Kultury Polskiej i Języka Polskiego jako Obcego, a także dzięki uprzejmości lektorów jpjo w ośrodkach krajowych i zagranicznych. Ankieta została otwarta 20 października 2017 roku i w ciągu dwóch tygodni, po których nastąpiło pierwsze podsumowanie wyników⁵, wzięło w niej udział 113 osób, z których 100 zadeklarowało jako język ojczysty/pierwszy jeden z 5 języków słowiańskich w następujących proporcjach: języki ukraiński – 60 osób, język rosyjski – 21 osób, język słowacki – 12 osób, język białoruski – 6 osób, język czeski – 1 osoba. Ponadto dwa języki słowiańskie jako pierwsze zadeklarowało 13 osób, w tym język rosyjski i ukraiński – 11 osób, a język białoruski i rosyjski – 2 osoby. Ankieta była otwarta do 20 października 2018 roku. W tym czasie poszukiwano kolejnych respondentów. Ostateczna ich liczba wyniosła 228, jednak analizie poddano 225 ankiet, gdyż trzy zostały wypełnione przez osoby niespełniające nałożonego kryterium językowego: dwie były polskojęzyczne, a jedna – greckojęzyczna. Uzyskano odpowiedzi od rodzimych użytkowników dziewięciu języków słowiańskich, przy czym podobnie jak to miało miejsce w pierwszej fazie ankiety najwięcej uczestników badania zadeklarowało władanie językiem ukraińskim, następnie rosyjskim. W badaniu wzięły udział także osoby dwujęzyczne, posługujące się językami rosyjskim i ukraińskim lub białoruskim i rosyjskim. W stosunku do pierwszego podsumowania nowymi językami w badaniu były: słoweński, chorwacki, serbski i bułgarski. Szczegółowe dane na temat reprezentowanych języków przedstawia wykres 1.

⁴ Formularz ankiety dodano jako załącznik do artykułu.

⁵ Podsumowanie zostało przedstawione przez autorkę artykułu podczas konferencji pt. „Polonistyka we Lwowie – 200 lat idei. Dzieje podręczników języka polskiego”, zorganizowanej we Lwowie przez Katedrę Filologii Polskiej oraz Bibliotekę Naukową Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki w dniach od 2 do 5 listopada 2017 roku.

Wykres 1. Języki słowiańskie reprezentowane w badaniu

Jak widzimy na wykresie 1., odpowiedzi udzieliły przede wszystkim osoby władające językami wschodniosłowiańskimi, z wyraźną przewagą ukraińskiego. Nie ulega wątpliwości, że proporcje udziału poszczególnych grup słowiańskich w badaniu pozostają w związku z popularnością nauczania w tych krajach słowiańskich języka polskiego, która przekłada się na liczbę instytucji, w których można się uczyć polskiego⁶. Podobne proporcje od lat obserwuje się także w gronie osób przystępujących do egzaminu certyfikacyjnego z jpjo. Z danych Państwowej Komisji Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego za lata 2004–2014 wynika, że najliczniejsza grupa osób ubiegających się o certyfikat znajomości języka polskiego pochodzi z Ukrainy. Pod względem liczebności kolejne miejsca zajmują osoby pochodzące z Rosji, USA, Białorusi i Niemiec⁷.

W ankiecie uczestniczyły osoby, które uczyły się polskiego przede wszystkim poza granicami Polski (140 odpowiedzi) lub poza granicami Polski i na krótkich kursach w Polsce (60 osób). Respondenci mieli zróżnicowany staż w nauce języka polskiego. Najliczniej były reprezentowane trzy grupy uczących się: 67 osób uczyło się powyżej 5 lat, 50 osób uczyło się od roku do 2 lat, a 47 – od trzech do pięciu lat. Naukę przez okres poniżej jednego roku zadeklarowało 30 osób. Staż nauki od 2 do 3 lat wpisało 31 badanych.

⁶ Bogate informacje o placówkach, w których na Ukrainie odbywa się nauczanie języka polskiego i polskiej kultury, oraz o programach tam stosowanych zawiera książka Jerzego Kowalewskiego [Kowalewski 2017]. Z niezwykle interesującego opracowania Kowalewskiego warto zacytować fragment dotyczący uczących się polskiego: „Kilkadziesiąt tysięcy obywateli Ukrainy uczy się corocznie j. polskiego w różnych formach. Statystycznie ujmując – choć brak szczegółowych danych – najwięcej uczy się dzieci i młodzieży w szkołach ukraińskich w ramach jpjo – drugiego języka obcego” [Kowalewski 2017: 169].

⁷ Dane pochodzą ze strony internetowej Państwowej Komisji Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego, zob. <http://certyfikatpolski.pl/archiwum-2004-2015/profil-zdajacych/> [dostęp: 29.10.2018].

Podręczniki wykorzystywane do nauki języka polskiego

Przejdziemy teraz do omówienia wyników badania.

Ankieta była tak skonstruowana, że odpowiedź na pytanie o wykorzystywane podręczniki miała charakter otwarty, a zarazem była obowiązkowa, a więc pole nie mogło pozostać puste. Dopuszczone były odpowiedzi opisowe, np. podanie cech charakteryzujących wygląd książki (kolor okładki) czy imiona bohaterów tekstów. Jednocześnie nie ograniczono liczby podawanych materiałów ani też nie sugerowano, co rozumie się pod pojęciem podręcznika.

Zebrane odpowiedzi świadczą o tym, że nauka polskiego odbywa się przede wszystkim z wykorzystaniem konkretnego kursowego podręcznika lub innej zwartej pomocy dydaktycznej. Tylko pięciu respondentów, dodajmy o różnym stażu nauki polskiego, ale nieprzekraczającym 5 lat, napisało, że uczyło się z materiałów rozproszonych, tj. z kserokopii rozdawanych przez nauczyciela lub materiałów pochodzących z Internetu. Z kolei dwie osoby nie potrafiły podać żadnej informacji o wykorzystywanych pomocach i wpisały „nie wiem”. Pozostali uczestnicy badania starali się podać precyzyjną informację o wykorzystywanych materiałach (tytuł, nazwisko autora, charakterystyka opisowa), przy czym ponad połowa respondentów wymieniła więcej niż jedno opracowanie. W przypadku 4 ankiet podany opis, tj. „piękna”, „z dobrego”, „z różnych”, „poziom zaawansowany”, uniemożliwił zidentyfikowanie książki. W 5 ankietach podano jedynie kolor okładki, tj. „czerwony”, „żółty”, „pomerančový”, co pozwala jedynie przypuszczać, o jakim podręczniku myślał ankietowany. W pierwszym przypadku być może chodziło o *Polski krok po kroku*, w drugim – o pierwszy podręcznik z serii *Hurra!!!* Zidentyfikowane pomoce dydaktyczne wraz z informacją, ile razy materiał został w ankiecie przywołany, zawiera tabela 1.

Tabela 1. Materiały wykorzystywane do nauki jpjo w grupach słowiańskich

Lp.	Materiały do nauki jpjo		Liczba przywołań w ankiecie
	Tytuł	Autor	
1.	<i>Polski krok po kroku 1</i>	I. Stempek, A. Stelmach, S. Dawidek, A. Szymkiewicz	90 ⁸
	<i>Polski krok po kroku 2</i>	I. Stempek, A. Stelmach	
2.	<i>Hurra!!! Po polsku 1</i>	M. Małolepsza, A. Szymkiewicz	

⁸ Dane dotyczą całej serii. W wielu ankietach brakuje informacji, z której części korzystano.

	<i>Hurra!!! Po polsku 2</i>	A. Burkat, A. Jasińska	83 ⁹
	<i>Hurra!!! Po polsku 3</i>	A. Burkat, A. Jasińska, M. Małolepsza, A. Szymkiewicz	
3.	<i>Z polskim na ty</i>	E. Lipińska	20
4.	<i>Polski mniej obcy</i>	A. Madeja, B. Morcinek	12
5.	<i>Czas na czasownik</i>	P. Garncarek	12
6.	<i>Kiedyś wrócisz tu</i>	E. Lipińska, E.G. Dąbska	7
7.	<i>Co nas łączy</i>	M. Kowalewska, J. Kowalewski	5
8.	<i>Nie licz na liczebnik</i>	P. Garncarek	5
9.	<i>Oto polska mowa</i>	P. Lewiński	5
10.	<i>Od słowa do słowa toczy się rozmowa</i>	P. Gębal	3
11.	<i>Uczymy się polskiego</i>	B. Bartnicka, G. Dąbkowski, W. Jekiel, D. Wasilewska	3
12.	<i>Polski jest cool</i>	E. Piotrowska-Rola, M. Porębska	3
13.	<i>Coś wam powiem</i>	M. Szelc-Mays	3
14.	<i>Wśród ludzi i ich spraw,</i>	E. Bajor, E. Madej	2
15.	<i>Po tamtej stronie Tatr</i>	M. Pančiková, W. Stefańczyk	2
16.	<i>Pierwsza wizyta</i>	B. Konopka	2
17.	<i>podręczniki Alfy Krawczuk</i>		2
18.	<i>Gramatyka? Ależ tak!</i>	J. Machowska	2
19.	<i>Gramatyka? Dlaczego nie!</i>	J. Machowska	2
20.	<i>Практический курс польского языка</i>	Я. А. Кротовская, Л. Г. Кашкурович	2
21.	<i>Na łatach prasy, cz. 1 i 2</i>	B. Kubiak	2
22.	<i>Polski raz, a dobrze</i>	S. Mędak	2
23.	<i>O biznesie po polsku</i>	M. Kowalska	1
24.	<i>Kto czyta, nie błądzi</i>	A. Seretny	1
25.	<i>Język polski (dla szkół ogólnokształcących z ukraińskim językiem nauczania, 1, 2, 3 rok nauczania)</i>	Ł. Biłęńska-Swystowycz, J. Kowalewski, M. Jarmoluk	1
26.	<i>Dzień dobry</i>	A. Janowska, M. Pastuchowa	1
27.	<i>Zaczynam mówić po polsku</i>	J. Kucharczyk	1
28.	<i>Już mówię po polsku</i>	J. Kucharczyk	1
29.	<i>Cześć, jak się masz</i>	W. Miodunka	1
30.	<i>Nie ma róży bez kolców</i>	E. Lipińska	1
31.	<i>Przygoda z gramatyką</i>	J. Pyzik	1
32.	<i>Польский с нуля</i>	Т.С. Мочалова	1
33.	<i>Польська мова. Навчальний посібник</i>	О. Слюсар	1

⁹ Jw., dane dotyczą całej serii.

34.	<i>Польська мова – українцям,</i>	A. Кравчук	1
35.	<i>Польский язык. Учебник</i>	Д. Василевская, С. Кароляк	1
36.	<i>Raz, dwa, trzy, po polsku mówisz ty</i>	P. Kajak (red.)	1
37.	<i>Z polskim w świat</i>	B. Guziuk-Świca, G. Przechodzka, R. Ciesielska-Musameh	1
38.	<i>Per aspera ad astra</i>	A. Seretny	1
39.	<i>Celuję w C2</i>	A. Butcher, G. Przechodzka, G. Zarzycka, I. Janowska	1

W ankiecie podano materiały przeznaczone dla osób o zróżnicowanym stopniu znajomości polszczyzny, co pozostaje w związku z tym, że uczestnikami badania były osoby o niejednakowym stażu nauki, o czym pisaliśmy we Wprowadzeniu. Zwróćmy uwagę na to, że respondenci pojęcie podręcznika rozumieją bardzo szeroko, jako każdy zwarty materiał dydaktyczny używany w trakcie nauki jpjo. Poza standardowymi podręcznikami na liście znalazły się więc także opracowania o charakterze uzupełniającym, koncentrujące się na kształceniu wybranych sprawności językowych (zob. poz. 13, 21, 24, 30, 38) i podsystemów polszczyzny (zob. poz. 5, 8, 10, 18, 19, 31).

Jak widzimy, na liście materiałów, z których korzystali ankietowani, są opracowania przeznaczone dla uniwersalnego odbiorcy oraz takie, które są kierowane do określonej grupy słowiańskiej – osób posługujących się językami ukraińskim, rosyjskim, białoruskim lub słowackim. Opracowań sprofilowanych ankietowani wymienili jednak zdecydowanie mniej (zob. poz. 7, 15, 16, 17, 20, 25, 32-37). Do ciekawszych wniosków wypływających z przeprowadzonej ankiety należy natomiast zaliczyć to, że materiały o charakterze uniwersalnym są podawane znacznie częściej niż te sprofilowane. Pierwszy z takich podręczników, *Co nas łączy* Marty Kowalewskiej i Jerzego Kowalewskiego, podany został w 5 ankietach i znalazł się dopiero na siódmym miejscu listy zamieszczonej w tabeli 1., uporządkowanej wg kryterium liczby cytowań w ankietach. Można się było natomiast spodziewać, że skoro większość respondentów uczy się poza Polską, w trakcie nauki w szerszym zakresie będą wykorzystywane podręczniki skierowane do językowo określonego odbiorcy. Z drugiej jednak strony, taki wynik nie musi zaskakiwać, gdyż, jak można dowiedzieć się z literatury przedmiotu, uczenie za granicą z polskich podręczników ma długą tradycję. Zwraca na to uwagę na przykład Marta Pančiková [1998] w artykule prezentującym problemy z nauczaniem jpjo w grupach słowackich.

W świetle przeprowadzonego badania zdecydowanie najczęściej wykorzystywanymi podręcznikami okazały się książki z dwóch serii: *Polski krok po kroku* i *Hurra!!! Po polsku*.

Jak się wydaje, niezaprzeczalna popularność obu serii jest efektem działania czynników merytorycznych, praktycznych i marketingowych. Zwróćmy uwagę na kilka z nich.

Z formalnego punktu widzenia obie serie są zgodne z programem nauczania jpjo, w szczególności zaś – ze standardami wymagań obowiązującymi podczas egzaminów certyfikacyjnych z jpjo. Ponadto w równym stopniu uwzględniają wszystkie typy sprawności językowych, a także zawierają bloki ćwiczeń powtórkowych przygotowujących do egzaminu certyfikacyjnego. Nie jest to natomiast cecha zwłaszcza starszych, a nadal wykorzystywanych (zob. np. poz. 35 w tabeli 1.) opracowań przygotowanych do nauki jpjo Słowian.

Z punktu widzenia nauczyciela, który decyduje o wyborze podręcznika, ważne jest to, że *Polski krok po kroku* i *Hurra!!! Po polsku* są zestawami materiałów do nauczania: podręcznik uzupełniają ćwiczenia, a nauczyciel ma do dyspozycji poradnik metodyczny. Późniejsza i nieco lepiej merytorycznie oraz metodycznie dopracowana seria *Polski krok po kroku* dodatkowo zawiera tablice gramatyczne i zestaw gier. Kompletność i spójność materiałów to z kolei oszczędność czasu nauczyciela. Dla serii *Krok po kroku* bardzo ważną pomocą w tym względzie są także materiały zamieszczane na internetowej platformie edukacyjnej *e-polish.eu*.

Ucznia z kolei może zaciekać fabularna historia, którą są połączone materiały zawarte w serii *Polski krok po kroku*, a w obu seriach – przejrzyste schematy i tablice gramatyczne systematyzujące wiedzę oraz żywe dialogi. Duża porcja języka potocznego w sytuacjach komunikacyjnych motywuje do nauki, bo struktury poznane na lekcji można z powodzeniem stosować poza lekcją. Ponadto istnieje możliwość używania serii *Polski krok po kroku* do samodzielnej nauki – z wykorzystaniem platformy internetowej. Samodzielna praca z zestawem *Hurra!!! Po polsku* jest trudniejsza. Z drugiej strony, to właśnie ten zestaw obejmuje dobre pedagogiczne ujęcie polskiej gramatyki *Odkrywamy język polski*, przygotowane w trzech wersjach językowych, niestety bez języka słowiańskiego.

Nie należy zapominać również o tym, że na sukces podręcznika wpływ mają intensywnie prowadzone akcje marketingowe: szkolenia metodyczne, webinaria, promocje na zakup materiałów, obecność przedstawicieli wydawnictwa na targach, podczas konferencji, w czym niewątpliwie przodują wydawcy książek z serii *Polski krok po kroku*.

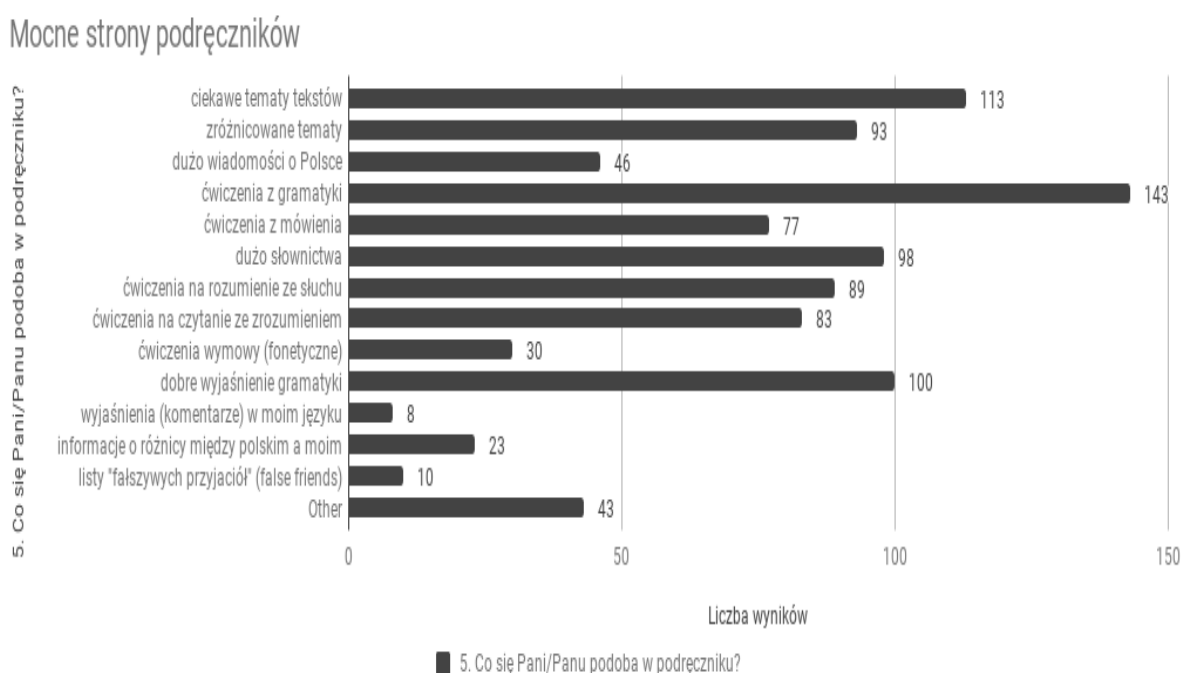
Warto dodać, że wśród lektorów rozpowszechniona jest opinia, że obie serie podręczników i towarzyszące im materiały najlepiej sprawdzają się w pracy właśnie z grupami słowiańskimi. Wynika to przede wszystkim z trudności leksykalnej, widocznej

zwłaszcza przy przejściu na wyższy poziom zaawansowania językowego, z którym – ze względu na posiadaną słowiańską kompetencję międzyjęzykową – najlepiej radzą sobie właśnie Słowianie. Sąd ten potwierdza też jedna z autorek serii *Polski krok po kroku*, Iwona Stempek, twierdząc, że podręczniki są „dość ambitne i bogate leksykalnie”¹⁰.

Ocena materiałów wykorzystywanych do nauki języka polskiego

Kolejne dwa pytania ankiety miały na celu ustalenie, jak badani oceniają przydatność podręczników w procesie dydaktycznym. Innymi słowy, jakie są mocne i słabe strony wykorzystywanych pomocy. Oba pytania miały charakter wielokrotnego wyboru. Respondenci zaznaczali dowolną liczbę odpowiedzi z podanej listy (zob. Załącznik). Ponadto, korzystając z pola *inna odpowiedź*, mieli możliwość podania właściwości spoza listy. Zbiorcze wyniki na temat atutów wykorzystywanych podręczników są prezentowane na wykresie 2.

Wykres 2. Mocne strony podręczników do nauki jpjo

Najwyżej zostały ocenione ćwiczenia gramatyczne (143 odpowiedzi). Respondenci docenili ponadto: ciekawe tematy tekstów (113 odpowiedzi), dobre wyjaśnienie gramatyki (100 odpowiedzi), dużo słownictwa (98 odpowiedzi), zróżnicowane tematy (93 odpowiedzi), ćwiczenia na rozumienie ze słuchu (89 odpowiedzi) i ćwiczenia rozwijające umiejętność

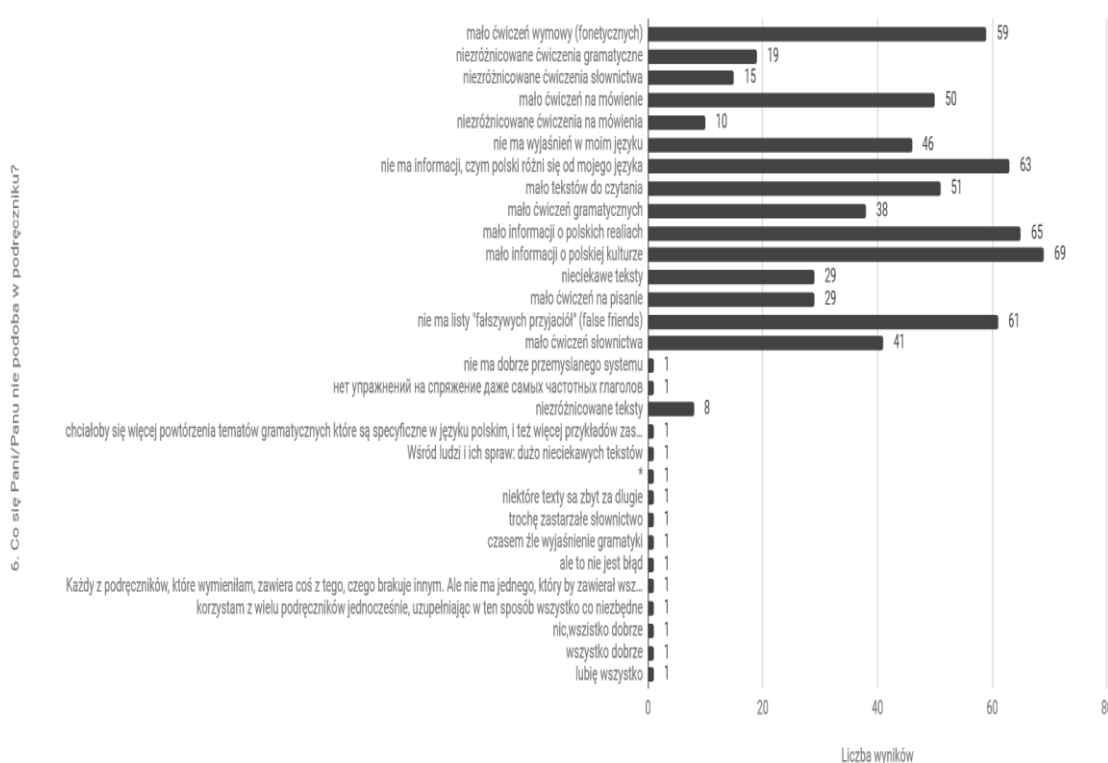
¹⁰ Wypowiedź została opublikowana na forum na platformie <https://e-polish.eu/> [dostęp: 30.10.2017].

czytania ze zrozumieniem (83). Jako że odpowiedzi dotyczyły przede wszystkim podręczników dla uniwersalnego odbiorcy, najniższe wyniki miały wyróżniki podręczników przeznaczonych dla określonej grupy językowej, tj. komentarze i wyjaśnienia w języku ojczystym ucznia (8 odpowiedzi) oraz listy „fałszywych przyjaciół” (10 odpowiedzi). Dodano także kilka komentarzy własnych, w których doceniono obecność w podręcznikach frazeologii (por. „wyrażenia idiomatyczne w każdej lekcji”, „frazologia”) oraz połączenie leksyki i gramatyki (por. „połączenie leksyki i gramatyki, tak zwane aktywne słowniki”). Jedna z ankietowanych trafnie podsumowała zawartość podręczników: „Każdy z podręczników, które wymieniłam, zawiera coś z tego, czego brakuje innym”.

Udzielając odpowiedzi na pytanie *Co się Pani/Panu nie podoba w podręczniku?*, uczestnicy ankiety wskazali natomiast braki podręczników, z których korzystali. Zbiorczy wynik został zaprezentowany na wykresie 3.

Wykres 3. Słabe strony podręczników do nauki jpjo

Słabe strony podręczników

Okazało się, że uczący się polskiego najwięcej zastrzeżeń zgłaszają do realizowanego w podręcznikach programu kulturowego. Wskazują bowiem, że w materiałach jest za mało informacji o polskiej kulturze (69 odpowiedzi) i o polskich realiach (65 odpowiedzi). Z

opinią tą trzeba się zgodzić. Najpopularniejsze podręczniki z tych, które wymieniono w ankiecie, z założenia podają w tym zakresie informacje podstawowe, gdyż są kierowane do osób o ogólnie niskim stopniu językowego zaawansowania. Nie bierze się pod uwagę tego, że odbiorcami materiałów bywają Słowianie, którzy ze względu na bliskość językową i kulturową szybciej niż ich niesłowiańscy koledzy są w stanie rozumieć treści bardziej skomplikowane.

Jeśli chodzi o kształcenie kompetencji komunikacyjnych, zwrócono uwagę na braki wynikające z uniwersalności podręczników, a mianowicie nieuwzględnianie informacji o różnicach między językiem polskim a językiem ojczystym/pierwszym uczącego się (63 odpowiedzi) oraz brak informacji na temat leksykalnych „fałszywych przyjaciół” (61 odpowiedzi). Ponadto wskazano, że w materiałach jest za mało ćwiczeń fonetycznych (59 odpowiedzi), tekstów do czytania (51 odpowiedzi), ćwiczeń rozwijających umiejętność mówienia (50)¹¹ oraz leksykalnych (41 odpowiedzi).

Kilka osób dodało własny komentarz. Podkreślał on komplementarny charakter poszczególnych podręczników. Jedna z osób ankietowanych zauważyła, że każdy podręcznik „zawiera coś z tego, czego brakuje innym. Ale nie ma jednego, który by zawierał wszystko.” Druga z kolei stwierdziła: „korzystam z wielu podręczników jednocześnie, uzupełniając w ten sposób wszystko co niezbędne”. Znalazły się także dwie osoby, które napisały, że do zawartości podręczników w ogóle nie mają zastrzeżeń (por. „wszystko dobrze”, „lubię wszystko”).

Ostatnie pytanie ankiety pozwalało na swobodną wypowiedź na temat oczekiwań wobec podręczników do nauki jpjo. Ankietowanych poproszono bowiem o napisanie, z jakiego podręcznika chcieliby się uczyć. Pytanie okazało się zbyt ogólne i nie w pełni jednoznaczne, dlatego odpowiedzi były dwójakiego rodzaju.

Podawano konkretne tytuły książek do nauki polskiego, które badanym jawiły się jako opracowania wzorcowe. Zaproponowane na tym etapie ankiety materiały zebrane zostały poniżej w tabeli 2.

¹¹ W ankiecie wskaźnik ten powinien zostać nazwany ćwiczeniami komunikacyjnymi. Sformułowanie zawarte w ankiecie jest niejednoznaczne.

Tabela 2. Materiały proponowane do nauki jpjo w grupach słowiańskich

Lp.	Materiały do nauki jpjo		Liczba przywołań w ankiecie
	Tytuł	Autor	
1.	<i>Polski krok po kroku 1</i>	I. Stempek, A. Stelmach, S. Dawidek, A. Szymkiewicz	28
	<i>Polski krok po kroku 2</i>	I. Stempek, A. Stelmach	
2.	<i>Hurra!!! Po polsku 1</i>	M. Małolepsza, A. Szymkiewicz	10
	<i>Hurra!!! Po polsku 2</i>	A. Burkat, A. Jasińska	
	<i>Hurra!!! Po polsku 3</i>	A. Burkat, A. Jasińska, M. Małolepsza, A. Szymkiewicz	
3.	<i>Z polskim na ty</i>	E. Lipińska	4
4.	<i>Polski mniej obcy</i>	A. Madeja, B. Morcinek	3
5.	<i>Celuję w C2</i>	A. Butcher, G. Przechodzka, G. Zarzycka, I. Janowska	3
6.	<i>Pisać jak z nut</i>	E.G. Dąmbska, E. Lipińska	2
7.	<i>Oto polska mowa</i>	P. Lewiński	1
8.	<i>Przejdź na wyższy poziom</i>	E. Zarych	1
9.	<i>Z polskim w świat</i>	B. Guziuk-Świca, G. Przechodzka, R. Ciesielska-Musameh	1
10.	<i>Jestem stąd</i>	Jerzy Kowalewski	1
11.	<i>Co nas łączy</i>	M. Kowalewska, J. Kowalewski	1
12.	<i>Coś wam powiem</i>	M. Szelc-Mays	1
13.	<i>Per aspera ad astra</i>	A. Seretny	1
14.	<i>Polski jest cool</i>	E. Piotrowska-Rola, M. Porębska	1

Na czele listy proponowanych podręczników ponownie znalazły się książki z serii *Polski krok po kroku*. Dwie osoby ankietowane dodały komentarze rekomendujące tę serię: „Nie znam lepszych niż Krok po kroku”, „Myślę, że mamy niezły podręcznik (Krok po kroku), trzeba tylko prawidłowo z niego korzystać i dawać studentom dodatkowe ćwiczenia”. Kilka razy jako wzorcowy materiał podawano książki z serii *Hurra!!! Po polsku*. Jak widzimy, powtórzyło się też kilka tytułów wymienionych wcześniej jako używanych w procesie dydaktycznym. Podano też trzy nowe tytuły (zob. poz. 6, 8, 10 w tabeli 2.).

Ponadto sformułowano szereg uwag szczegółowych na temat korzystania z podręczników oraz ich zawartości. Poza ogólnymi stwierdzeniami, że ankietowani chcą się uczyć z dobrego podręcznika (por. „z dobrego”, „z najlepszych”, „z idealnego”) i nowoczesnego (por. „z nowiejszego”, „nowoczesny podręcznik”) lub że ten, z którego się korzysta, jest wystarczający (por. „Podobają mi się podręczniki, nie ma potrzeby na zmianę”,

„W sumie jestem zadowolona z tymi podręcznikami, które mamy na naszym wydziale”, „nie znam lepszych niż z których korzystam”), w odpowiedziach poruszono trzy ogólniejsze sprawy.

Po pierwsze, uwagi dotyczyły kwestii, czy w ogóle posługiwać się zwartym podręcznikiem kursowym i czy ma to być jeden podręcznik. Okazało się, że część kursów prowadzonych jest bez podręcznika, co nie zawsze jest przyjmowane z aprobatą uczących się (por. „Głównie, żeby był podręcznik!”, „nie wiem, bo uczymy się bez podręczników”, „Nie wiem, jakie są, bo teraz uczymy się polskiego na uczelni bez podręczników wcale”). Rysuje się jednak też stanowisko przeciwne, że posługiwanie się zwartym podręcznikiem nie jest potrzebne (por. „Na razie nie mam zamiaru korzystać z podręcznika, poszerzam słownictwo głównie poprzez czytanie różnych artykułów.”, „książki fabularne”, „W moim zdaniu, najlepiej się uczyć z kserokopii, bo mogą być spersolizowane.”). Były też głosy, że jeden podręcznik nie jest w stanie zaspokoić potrzeb uczących się i nauczycieli (por. „Uważam, że nauczanie się z jednego podręcznika po prostu nie ma sensu, dlatego korzystam z różnych podręczników oraz z filmów i książek.”, „Warto łączyć kilka podręczników do nauki języka polskiego”).

Po drugie, pojawił się wątek uczenia z materiałów przygotowanych z myślą o odbiorcach słowiańskich. Kilku badanych wyraziło bowiem chęć korzystania z podręcznika sprofilowanego dla słowiańskiej grupy językowej, uwzględniającego specyficzne problemy tej grupy uczących się (por. „Dla Słowian”, „Z ciekawego, kolorowego, aktualnego, z interferencjami językowymi”, „porównawczego”, „oczekujemy wydania podręcznika polsko-bułgarskiego”).

Po trzecie, w kilku odpowiedziach podano sugestie na temat zawartości dobrego podręcznika do nauki jppo. Były one zasadniczo skorelowane z odpowiedziami na wcześniejsze pytania ankiety. Postulowano bowiem rozszerzenie informacji na temat polskiej kultury, realiów życia, zwyczajów, dodanie ćwiczeń komunikacyjnych i tekstów do czytania, a także wiązanie nauczania słownictwa z wiedzą o Polsce oraz integrowanie sprawności (por. „Chciałabym podręcznik z nowoczesnymi tematami i słownictwem, a również z wyjaśnieniami niuansów stylistycznych”, „więcej informacji o polskich realiach”, „powiązane z realiami, kulturą”, „więcej informacji o polskiej kulturze na przykładach zwyczajów, tradycji”, „więcej dialogów”, „w którym są teksty do czytania”, „więcej ćwiczeń na rozumienie ze słuchu i na język mówiony”, „z trochę bardziej kolorowego i bardziej nastawionego na komunikację”, „Zintegrowane ujęcie sprawności i poszczególnych

elementów językowych, żeby można było z nim pracować z powodzeniem na kursach językowych.”). Należy zwrócić uwagę także na głos sygnalizujący, że poza granicami Polski dostęp do nowości wydawniczych bywa utrudniony (por. „Nie mamy informacji o nowych podręcznikach i ich nie ma w sklepach. Korzystam tamtym, co jest.”).

Podsumowanie

Na zakończenie prezentacji wyników przeprowadzonego badania ankietowego sformułujmy wnioski stanowiące zarazem odpowiedź na postawione pytania badawcze. Trzeba przy tym pamiętać, że badaniem objęto stosunkowo niewielką liczbę respondentów, dlatego otrzymane wyniki należałoby poddać weryfikacji na znacznie większej próbie badawczej.

Do nauczania jpjo w grupach słowiańskich zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami są używane przede wszystkim materiały uniwersalne, niesprofilowane pod względem grupy językowej uczących się. Preferowane są materiały dydaktyczne z dwóch serii wydawniczych: *Polski krok po kroku* i *Hurra!!! Po polsku*. Poza nimi wykorzystywanych jest sporo innych materiałów (nie tylko podręczników, ale także zbiorów ćwiczeń), w tym także przeznaczonych dla konkretnych grup Słowian.

Wykorzystywane pomoce dydaktyczne są oceniane dobrze. Docenia się poruszaną w nich problematykę, omawiany materiał językowy, sposoby kształcenia sprawności językowych. Wyniki ankiety (wielość stosowanych materiałów, komentarze) świadczą jednak o tym, że podręcznik dla uniwersalnego odbiorcy, nawet najlepszy i wysoko oceniany, jak *Polski krok po kroku*, nie jest w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb dydaktycznych konkretnej grupy językowej uczących się. Musi być uzupełniany o materiały autentyczne lub pochodzące z innych pomocy dydaktycznych. W tym zakresie najbardziej brakuje materiałów realizujących program kulturalny, a także objaśnień różnic między bliskimi systemami językowymi.

Jak wiadomo, idealnych podręczników nie ma. Jeśli jednak myśleć o napisaniu nowego podręcznika dla Słowian, warto zaplanować go tak, by łączył najlepsze cechy serii *Polski krok po kroku* (m.in. różnorodność i wielość materiałów dydaktycznych, integrowanie sprawności językowych, nastawienie komunikacyjne i zadaniowe, przejrzysta szata graficzna) z interesującym i niebanalnym materiałem o polskiej kulturze i realiach życia oraz z odpowiednio, czyli z uwzględnieniem specyfiki językowej grupy odbiorców, pogłębionym komentarzem leksykalno-gramatycznym.

Załącznik

Ankieta na temat podręczników do nauczania języka polskiego Słowian

Drodzy Państwo,

proszę o wypełnienie krótkiej ankiety (7 pytań) na temat podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego. Ankieta ma mi pomóc ocenić, w jakim stopniu podręczniki do nauki polskiego są przydatne Słowianom uczącym się polskiego.

Z góry dziękuję za pomoc i serdecznie pozdrawiam!

dr hab. Małgorzata Gębka-Wolak

(Instytut Języka Polskiego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

Pytania

1) Język ojczysty (pole wielokrotnego wyboru; wybór z listy: *białoruski, bośniacki, bułgarski, chorwacki, czeski, macedoński, rosyjski, słowacki, serbski, słoweński, ukraiński, inna odpowiedź*¹²)

2) Jak długo uczy się Pani/Pan polskiego? (pole jednokrotnego wyboru; wybór z listy: *mniej niż rok, od roku do 2 lat, od 2 do 3 lat, od 3 do 5 lat, powyżej 5 lat, inna odpowiedź*)

3) Gdzie uczy się Pani/Pan polskiego? (pole jednokrotnego wyboru; wybór z listy: *tylko w Polsce, tylko za granicą, w Polsce i za granicą, inna odpowiedź*)

4) Z jakiego podręcznika uczy się Pani/Pan polskiego? Proszę podać tytuł lub napisać, jak wygląda (kolor, obrazek), jak mają na imię bohaterowie. (pole na długą odpowiedź)

5) Co się Pani/Panu podoba w podręczniku? (pole wielokrotnego wyboru; wybór z listy: *ciekawe tematy tekstów, zróżnicowane tematy, dużo wiadomości o Polsce, ćwiczenia z gramatyki, ćwiczenia z mówienia, dużo słownictwa, ćwiczenia na rozumienie ze słuchu, ćwiczenia na czytanie ze zrozumieniem, ćwiczenia wymowy (fonetyczne), dobre wyjaśnienie gramatyki, wyjaśnienia (komentarze) w moim języku ojczystym, informacje o różnicy między polskim a moim językiem, listy „falszywych przyjaciół” (false friends), inne.*

6) Co się Pani/Panu nie podoba w podręczniku? (pole wielokrotnego wyboru; wybór z listy: *nieciekawe teksty, niezróżnicowane teksty, mało tekstów do czytania, mało informacji o polskich realiach, mało informacji o polskiej kulturze, mało ćwiczeń wymowy (fonetycznych),*

¹² Wartość „inna odpowiedź” została przewidziana dla osób władających więcej niż jednym językiem, w tym słowiańskim i drugim nieumieszczonym na liście.

mało ćwiczeń gramatycznych, niezróżnicowane ćwiczenia gramatyczne, mało ćwiczeń słownictwa, niezróżnicowane ćwiczenia słownictwa, mało ćwiczeń na mówienie, niezróżnicowane ćwiczenia na mówienie, mało ćwiczeń na pisanie, nie ma wyjaśnień w moim języku, nie ma informacji, czym polski różni się od mojego języka, nie ma listy „fałszywych przyjaciół” (false friends), inne.

7) Proszę napisać, z jakiego podręcznika chcieliby się Państwo uczyć polskiego. (pole na długą odpowiedź)

Bibliografia

1. Hofmański W., 2014, *Transfer ujemny a kompetencja językowa. Język polski w nauczaniu Słowian*, Praga.
2. Kowalewski J., 2017, *Język polski na Ukrainie w perspektywie glottodydaktycznej*, Kraków.
3. Ostromięcka-Frączak B., 2004, *Jak Słowianie mówią po polsku?*, w: A. Dąbrowska, red., *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym*, Wrocław.
4. Pančiková M., 1998, *Nauczanie Słowaków na poziomie średnio zaawansowanym*, „Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 10.
5. Szulc A., 1994, *Słownik dydaktyki języków obcych*, Warszawa.

Artykuł zawiera podsumowanie pilotażowego badania ankietowego na temat podręczników wykorzystywanych do nauczania Słowian języka polskiego jako obcego. Wzięło w nim udział 225 osób, rodzimych użytkowników dziewięciu języków słowiańskich. Najwięcej uczestników badania zadeklarowało władanie językiem ukraińskim i rosyjskim.

Ustalono, że jpjo w grupach słowiańskich, zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami, uczy się głównie z materiałów przeznaczonych dla uniwersalnego odbiorcy, choć lokalnie są wykorzystywane także podręczniki kierowane do odbiorcy słowiańskiego. Preferowane są opracowania z dwóch serii wydawniczych: *Polski krok po kroku* i *Hurra!!! Po polsku*. Wyniki ankiety prowadzą do wniosku, że podręcznik dla uniwersalnego odbiorcy nie jest w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb dydaktycznych konkretnej grupy językowej uczących się.

W artykule zamieszczono listę materiałów dydaktycznych używanych na lektoratach jppo w grupach słowiańskich oraz wykresy podsumowujące odpowiedzi ankietowanych na temat mocnych i słabych stron wymienionych opracowań.

Słowa kluczowe: nauczanie języka polskiego jako obcego Słowian, podręczniki, badanie ankietowe

What Polish Language Textbooks to Slavic Students Use?

Comments Based on the Survey Study

The paper presents conclusions resulting from a preliminary survey concerning textbooks used for teaching PFL to Slavic students. The survey included 225 study subjects, native speakers of nine different Slavic languages. Most participants declared to be speakers of Ukrainian and Russian.

We have concluded that, both in and outside Poland, PFL classes are based on universal textbooks rather than on those dedicated for Slavic students. The most commonly used textbooks included two publishing series, i.e. *Polski krok po kroku* and *Hurra!!! Po polsku*. The results of our survey show that textbooks designed for universal users turn out to be insufficient when it comes to meeting the needs of students representing a specific linguistic background.

The paper includes a list of teaching materials used during PFL classes for Slavic students, as well as graphs representing survey answers to questions concerning the strengths and weaknesses of those materials.

Keywords: teaching PFL to Slavic students, textbooks, survey study